

ÜLELOOMULIKUST VÄEST INKADE RELIGIOONIS: *HUACA* VÕI *CALLPA*?¹

Tarmo Kulmar

1. SISSEJUHATAVAD MÄRKUSED

Järgnevas vaatluses arutletakse üleloomuliku maagilise väe mõiste väljendumise üle Peruu inkade religioonis. Ühel või teisel viisil on selle väljendumise kohta piisavalt näiteid toodud pärast hispaanlaste vallutusi XVI ja XVII sajandil kirja pandud kroonikatekstides.

Alustama peab lühiülevaatest inkade religiooni väelise olemuse kohta. Teiseks vaatleme, kuidas on klassikaliselt defineeritud religioonifenomenoloogilised alusmõisted *üleloomulik*, *vägi* ja *maagia*, et kontrollida, kas oleme uuritavatest mõistetest õigesti aru saanud. Kolmandaks uurime – ja see ongi käesoleva artikli ülesanne –, kuidas seletatakse sõnaraamatutes lahti ketšuaakeelsete sõnade tähendusi, mida võiks kasutada üleloomuliku maagilise väe tähistamiseks. Need sõnad on *huaca/waka* või *callpa / kallpa*². Lõpuks püüame vastata küsimusele, kumb nendest kahest sõnast ja mil viisil on üleloomuliku energia tähistamiseks sobivam. Toonitan lisaks, et käsitluse eesmärk ei ole mingilgi määral süveneda inkade väeuskumustega seotud maagiliste riituste üksikasjadesse.

2. VÄEUSKUMUSEST INKADE RELIGIOONIS

Inkade mütoloogia ja religioosne elu olid tihedalt läbi põimunud. Müütide järgi olid maa ja meri elus, täidetud üleloomulikust väest ja esivanemate hingedest. Kõik veekogud, mäed, kaljud, koopad ja esivanemate hauad olid pühad paigad, igäuks neist võis olla koht, kus religioosseid ja maagilisi talitusi läbi viidi. Kõige tavalisem pühapaik võis olla teede ja radade

¹ Uurimistööd on toetanud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium (personaalne uurimistoetus PUT500) ja Tartu Ülikooli teaduse baasfinantseerimine.

² Ketšuaakeelsed sõnad võivad teaduskirjanduses esineda erisugustes kirjaviisides.

ristmikele laotud väikeste kivide kuhi ehk *apacheta*, kuhu möödujad võisid lisada kive, annetada kookalehti või valada maisiõlut ehk *chicha*'t, pakudes nõnda ohvriande vaimudele ja maaviljakuse jumalannale. Suurimad pühapaigad olid mäed ise, mis sidusid inkade riiki hingeliselt, geograafiliselt ja ideoloogiliselt. Hingestatud ja püha maastiku idee mõjutas ka igapäevaseid tegemisi, nt ehituskivid raiuti välja mägede nendelt külgedelt, mida usuti elus olevat. Püha taevase ja maise füüsilise maastiku kooskõla on märgata ka inkade kuulsaima linna Machu Picchu planeeringus.

Inkade maailmavaates olid taevanähtused tihedalt seotud maiste sündmustega. Plejaadide tähtkuju ehk ketšua keeles *Collca* (Viljaait) oli seemnevilja ja maaharimise taevane kaitsja. Preestrid arvutasid Plejaadide vaatluse põhjal välja maaharimise ja karjakasvatusega seotud kalendritähtaegu ja seega vastavate rituaalide toimumisaegu. Kroonik Polo de Ondegardo teatel³ olid maistel loomadel ja lindudel taevas vasted, kes kandsid hoolt oma maiste analoogide viljakuse eest.

Ka inkade riigireligiooni eriliseks tunnuseks oli maise maastiku side üleloomuliku pühadusega ning seega elavate inimeste side esivanemate ja jumalustega. Pealinna Cuzco Päikesetemplist said alguse mõttelised sirgjooned ehk *ceque*'d, mis ühendasid püha linna kogu riigi pühade paikadega, mis usuti olevat täidetud üleloomuliku väega. Kokku oli selliseid pühasid liine 41. Ainuüksi pealinna ümbruses on loendatud 328 püha-paika, nt allikat, koobast, kõrgendikku või kuninglikku hauda.

Inkade jumalate panteoni kuulusid mitmed võimsad üleloomulikud jõud või väed, keda austati taevajumalatena, kelle vägevus väljendus elu andvates või kohutavates loodusjõududes. Wiracocha ehk Pachacamak oli taevane üliolend, maailmalooja, kes oli käivitanud universumi ja tõmbunud seejärel kui nn puhkav jumalus (*deus otiosus*) kosmilisele tagaplaanile, jättes igapäevased sündmused aktiivsetele uue põlvkonna jumalatele. Päikesejumal Inti oli tähtsaim aktiivne jumalus, valguse ja elu andja, keisriperekonna jumalik esivanem ning sellisena impeeriumi kaitsja. Äikesejumal Illapa't austati vihmaandja ja viljakusetoojana. Kuujumalanna Mama Killa oli Päikese abikaasa, abielunaiste ja emalikkuse kaitsjanna, aja ja kalendri jumalanna ning kurjade deemonite peletaja. Kaks

³ Tegu on vaimulikust krooniku aruandega kirikuvõimudele: Juan Polo de **Ondegardo**, *Relación de los fundamentos acerca del notable daño que resulta de no guardar a los indios sus fueros. Junio 26 de 1571*. Colección libros y documentos referentes a la Historia del Perú, serie 1, tomo 3 (Lima: Urteaga-Romero, 1917).

tähtsaimat viljakusjumalannat olid Pacha Mama ehk Maaema ja Mama Cocha ehk Mereema, keda rahva seas praegugi austatakse.

Iidsest esivanemate kultusest oli välja kasvanud keiserlike muumiate kultus. Usuti, et nende hinged elavad edasi nii Päikesejumala juures kui ka mumifitseeritud säilmetes ning ammutavad ohvritalitustest uut väge.⁴

Näeme niisiis, et inkade religiooni keskseks läbivaks tunnuseks oli usk kõiksust täitvasse üleloomulikku väesse, mille austamiseks, suurendamiseks ja maises elus kasutamiseks sooritati mitmesuguseid religioos-
seid ja maagilisi riitusi.

3. RELIGIOONIFENOMENOLOOGILISED ALUSMÕISTED

Vaatleme nüüd mõistete tähendusi, mis võiksid aidata otsustada, kumba ketšuakeelset terminit oleks inkade religiooni üleloomuliku jõu/väe kontekstis otstarbekam kasutada. Religioosne mõiste *üleloomulik* on nähtus, mida inimene oma meeheelundite vahendusel objektiivse reaalsusena tavapäraselt ei saa kogeda. Üleloomuliku algupära ja olemus on inimteadvusele teadmatu, hoomamatu ja selle tegutsemispõhimõtted on lahtimõtestamatud. Olemasolev teave üleloomuliku kohta on mütoloogiline. Inimene tajub vaid üleloomuliku toimet tegelikkusesse. Üleloomuliku valda kuuluvad nii loodususundilised nähtused (vägi, vaimud, haldjad, hinged jne) kui ka jumalausundite üleloomulikud nähtused (jumalad, inglid, deemonid). Üleloomulikuga saavad ühendusse astuda kas eriliste võimetega ja erilises psüühilises seisundis inimesed (prohvet, ennustaja, loitsija, müstik) või erilise väljaõppe saanud inimesed (šamaan, preester). Inimene võib kas püüda üleloomulikku maagiliste riituste abil oma kontrolli alla saada või eelistada religioosseid riitusi tehes üleloomulikule alluda.⁵

⁴ Inkade usundi kohta vt ülevaatlikut nt Nicholas J. **Saunders**, *Muistne Ameerika. Suured tsivilisatsioonid* (Tallinn: Tänapäev, 2007), 223–227 [originaalväljaanne: Nicholas J. **Saunders**, *Ancient Americas. The Great Civilisations* (Stroud, Gloucestershire: Sutton Publishing, 2004)]; Antje **Kelm**, „Grundzüge der Religionen des zentralen Andenraumes“ – *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Hg. Ulrich Köhler (Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990), 519–533; „Inka: Religion“ (Tarmo **Kulmar**) – *Enzyklopädie der Neuzeit*. Hg. Friedrich Jaeger (Stuttgart, Weimar: Metzler, 2007), 992–995.

⁵ Mõistete *üleloomulik*, *vägi* ja *maagia* kohta vt nt: Friedrich **Heiler**, *Erscheinungsformen*

Äärmiselt oluline on märkida, et ettevalmistamata inimese jaoks ei kuulu üleloomulik mitte mingil juhul profaansuse sfääri ja on alati tabu. Niisuguses tähenduses on mõistlik üleloomuliku mõistet vaadelda mõiste *püha* sünonüümina.

Üleloomuliku üks alaliike on *vägi*. Vägi ehk jõud ehk teisisõnu üleloomulik energia võib olla ebaisikuline või isikuline. Ebaisikuline *vägi* on animatistlike väeteooriate järgi eriti loodususundites kogu maailma ja kõike seal olevat täitev ja ergastav energia, mis ei kuulu ühegi konkreetse üleloomuliku indiviidi juurde. Isikuline vägi personifitseerub religioossetes nähtustes nende nähtuste atribuutidena, kusjuures väe tugevus sõltub religioosse nähtuse, toimuva sündmuse või toimivas sündmuses osalevate isikute tähtsusest. Vägi võib olla seega materiaalsete pühade paikade, esemete, elusolendite jm, aga ka üleloomulike religioossete objektide, näiteks jumalate, vaimude, hingede atribuut.

Maagia (kreeka *mageia* 'nõidumine'; ka *magos* 'maag' kui pärslaste usundi preester) on ürgaja religioosse praktikana alguse saanud riituslik käitumine, mille eesmärk on maagi ehk loitsija poolt talituste ja loitsude abil üleloomuliku olendi väe mõjutamine, et saavutada loitsija soovitud tulemust. Erinevalt puhtreligioosset käitumisest usub loitsija, et suudab maagia abil üleloomuliku olendi väge endale allutada ja seda suunata. Paljud religioossed riitused on algselt olnud maagilise tähendusega. Puhast maagiat esineb harva ja enamasti on religioosne ja maagiline usk ja käitumine omavahel tihedalt läbi põimunud.

Üleloomulik vägi kui midagi, mis on oma olemuselt *püha*, on seega nii religiooni kui ka maagia üheks vältimatuks tunnuseks.

und Wesen der Religion (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1979); Franz **König** (Hg.), *Religionswissenschaftliches Wörterbuch. Die Grundbegriffe* (Freiburg: Verlag Herder, 1988); Hans **Waldenfels**, (Hg.), *Lexikon der Religionen. Phänomene – Geschichte – Ideen* (Freiburg: Verlag Herder, 1992) jt klassikalisi väljaandeid.

4. VAATLUSALUSED MÕISTED KETŠUA SÕNARAAMATUTES

Nüüd on otstarbekas jälgida vastavate ketšuakeelsete sõnade tähendusi.

1. **Huaca** (kroonikates ka **guaca**, nüüdisaja tavakirjapildis ka **wak'a**; **waq'a**)

Nüüdisaegne Muñoz Hermosa sõnaraamat toob peamiselt tänapäevaseid tähendusi:

Wak'a – *Sarcófagos incas*, „*guaca*“ (‘inkade sarkofaagid või hauad, „guaca“)⁶

Wak'a – *Sarcófago. Lugar totémico* (‘sarkofaag, surnukirst; püha/totemistlik koht’)⁷

Waq'a – *Orate, loco* (‘hull’)

Waq'a orqo – *Lugar totémico que infunde terror* (‘muistne püha/totemistlik koht, mis sisendab hirmu’)⁸

Tänapäeva keelekasutuses on *wak'a* säilitanud seega vaid inkadeaegse püha- või matusepaiga tähenduse. Selle sõnaga seonduvad endiselt inkade ajal usutud ohud, kuid üks tähendus – hull – viitab sellele, et vaimuhai- gust on peetud eriliseks ja pühadusega seonduvaks.

Põhjaliku filoloogilise ja religiooniloolise lahtiseletuse annab oma klassikalises sõnaraamatus Joachim Jacob von Tschudi (järgneva pikema tsitaadi saksakeelne originaaltekst on toodud joone all; hispaaniakeelset teksti, mis on sama tähendusega lühemas sõnastuses, ei ole tõlgitud):

Huaca – paljude tähendustega nimisõna, millest enamik on muistsete peruulaste religiooniga väga tihedalt seotud. Põhitähenduseks on jumaluse igasugune pildiline kujutis; jumalus ise; igasugune pühaks peetud ese, milles jumalusel on oma koht; kullast, hõbedast või millestki muust ohvrikujud, mida päikesele või mõnele teisele jumalusele on pakutud; iga tempel; igasugune koht, mille kohta indiaanlased uskusid, et neis asub

⁶ Ruben Toribio Muñoz Hermosa, *Quechua*, 3ra Edición Ampliada, tomo 2: *Diccionario Quechua-castellano y Castellano-quechua* (Cusco: Impreso Maris Graff, 2004), 160.

⁷ *Ibid.*, 161.

⁸ *Ibid.*, 162.

hea vői kuri vaim (peaaegu igas kodus oli selline koht); hauad, haurajatised; kaugemas mõttes igasugune erakordne, ilu vői inetusega silma paistev ese, mis kõigest loomulikust oma erilisusega erineb, nt naine, kes korraga kaks vői rohkem last sünnitab; kaksikud, kolmikud jne; loom, kes üle normaalse arvu järglasi saab; kahe rebuga muna; laiemalt ka igasugune sünnipuu; lapsed üleliigsete sõrmedega, vördjalike ihuliikmetega, jänsemokaga jne; allikad, mis tugeva joana kaljudest välja purskavad; kirjud kivikesed, mida ojadest vői mererannalt leitakse; kõrged tornid majadel (eriti usukogudusehoonetel); järsud kaljuseinad; kõrged mäed, lõpuks on indiaanlased ka Kordiljeeride mäeahelikku selle sõnaga nimetanud;

nombre de muchas significaciones, idolo, cosa sagrada, cosa sacrificada al sol, como figuras de hombres, animales, de oro, plata o madera; el templo, sepulcro; cosa estraña, nada común, sea de hermoso o feo; mujer que pare dos hijos o más, mellizos, huevo de dos yemas; monstro; fuentes caudolosos; piedrecitas de varios colores; torre alto, cuesta muy alta y parada; la Cordillera del Perú.⁹

Järgneb rida selle põhisõna tuletisi (siin ja edaspidi on eestikeelne tõlge ära toodud sulgudes teksti sees):

Huaca mucha – *Götzendienst verrichten, Götter angebeten* ('ebajumalateenistust pidama, jumalaid paluma'); *idolatrar*.

Huaca muchak – *Götzendiener* ('ebajumalateener'); *idólatra*.

⁹ Johann Jakob von Tschudi, *Die Kechua-Sprache*, Dritte Abteilung: Wörterbuch (Wien: Die Kaiserlich-Königliche Druckerei, 1853), 292–293. Võrdluseks pikema tsitaadi saksakeelne tekst:

Ein Substantivum von vielfachen Bedeutungen, von denen die meisten mit der Religion der alten Peruaner in der innigsten Beziehung sind. Die Hauptbedeutung ist jede bildliche Darstellung einer Gottheit, die Gottheit selbst, jeder geheiligte Gegenstand, in welchem eine Gottheit ihren Sitz hat, die goldenen, silbernen oder irgend einer anderen Opferfiguren, die der Sonne oder irgend einer anderen Gottheit dargebracht wurden; jeder Tempel, jeder Ort, wovon die Indianer glaubten, dass ein guter oder böser Geist seinen Sitz habe (fast in jedem Hause war ein solcher Platz); die Gräber, die Grabstätten; ferner jeder ausserordentliche, durch Schönheit oder Hässlichkeit ausgezeichnete Gegenstand, alles aus den natürlichen Verhältnissen von dem gewöhnlichen Gange der Natur Abweichende, z. B. eine Frau, der zwei oder mehrere Kinder gebärt, die Zwillinge, Drillinge etc., ein Thier, das über die normale Zähle Junge wirft; ein Ei mit zwei Dottern; ferner jede Missgeburt; Kinder mit überzähligen Fingern, verwachsenen Gliedern, Hasenscharten u.s.f.; Quellen, welche schon als starke Bäche aus den Felsen entspringen; bunte Steinchen, die in den Bächen oder am Meeresufer gefunden werden; hohe Thürme bei den Häusern (besonders den Gemeindehäusern); steile Felsenwände; hohe Berge; endlich wurde von den Indianern auch die Kette der Cordilleren mit diesem Namen belegt.

Huaca muchana – *Tempel, Ort wo die Götter angebetet werden* ('tempel, koht, kus jumalaid palutakse'); *lugar de ídolos*.

Huaca uispa – *die Hasenscharte* ('jänese mokaga'); *labihendido*.

Huaca huachasca – *Einer der mit einem oder mehreren anderen zugleich von der nämlichen Mutter geboren ist* ('keegi, kes on sünninud koos ühe või paljude teistega ühest ja samast emast'); *el nacido de un parto con otro*.

Huacap ñan – *Ein gefährlicher Weg* ('ohtlik tee'); *camino peligroso*.¹⁰

Tähelepanuväärsel kombel langeb viimase seotud väljendi *Huacap ñan* tähendus (*ein gefährlicher Weg*, 'ohtlik tee') üsna täpselt kokku Muñoz Hermosa sõnaraamatu väljendi *Waq'a orqo* tähendusega. See annab tunnistust kohaliku rahva seas endiselt säilinud hirmudest muistsete püha-paikade ees.

2. Callpa (nüüdisaja kirjapildis ka kallpa, von Tschudi kirjaviisis c a l l p a)

Muñoz Hermosa sõnaraamat annab järgmised tähendused:

Kallpa – *Vigor, fuerza* ('elujõud, jõud/vägi')

Kallpa wañuy – *Adinamia, sin fuerza física ni mental* ('jõuetus, ilma füüsilise ja vaimse jõuta')

Kallpachakuy – *Esforzarse. Sacar fuerzas de flaquezas. Alimentarse bien. Enfrentarse ante superiores o autoridades* ('end pingutama; nõrkusest võitu saama; hästi sööma; end ülemale (st kõrgemalseisvale) või autoriteetsemale vastandama')

Kallpachay – *Fortalezer, alimentar, vigorizar. Inducir a otros para actitudes buenas o malas* ('kindlamaks muutma, toitma, tugevdama; juhtima teisi peadesse või halbadesse tegudesse')

Kallpay – *Hacer esfuerzo último para concluir algún trabajo o actividad* ('tegema viimast pingutust mingi töö või tegevuse lõpetamiseks')¹¹

Waya kallpa – *Sin fuerzas* ('jõuetu')¹²

¹⁰ *Ibid.*, 293.

¹¹ Muñoz Hermosa, *Quechua*, 108.

¹² *Ibid.*, 164.

Von Tschudi sõraamat annab põhisõnale **c a l l p a** eelmisega sarnase tähenduse:

Callpa s.– die Kraft, die Stärke, die Anstrengung (‘jõud, tugevus, pingutus’); *la fuerza, el vigor en el trabajo*.¹³

Tuletisi toob ta välja palju rohkem, peaaegu kaks lehekülge¹⁴, kuid need ei lisa põhimõtteliselt midagi uut. Olgu siinkohal vaid mõned näited:

Callpa v. – Kraft gebrauchen, anstrengen (‘jõudu kasutama, pingutama’); *forcejar*.

Callpahina adv. – kräftig, stark (‘jõuline, tugev’); *fuertemente*.

Callpamanta adv. – mit Gewalt, gezwungen, unfreiwillig (‘vägivaldselt, sunnitult, mittevabatahtlikult’); *por fuerza, contra la voluntad*.

Callpannak – **1.** s. der Schwächling, der Kraftlose (‘nõrguke, jõuetu’); *el que no tiene fuerzas*. **2.** adv. schwach, kraftlos (‘nõrk, jõuetu’); *débil, sin fuerza*.

Callpapaya v. – die grösste Kraft anwenden, alle Kraft aufbieten (‘suurt jõudu rakendama, kogu jõudu mängu panema’); *forcejar con todas las fuerzas*.

Callpapura adv. – mit gegenseitiger Kraft (‘vastastikuse jõuga’); *con fuerza mutual*.

Ka von Tschudi ei lisa tähendusi, mille abil võiks tuletada otseselt religioosse või maagilise tähendusega mõisteid. Need on kõik seotud inimese põhiliselt füüsilise jõu või jõuetuse, pingutuse või mitmesugust laadi pingutuse või püüdlisega. (Muidugi ei saa välistada nende kasutamist maagiliste rituaalide käigus).

Vaid üks internetisõnastik annab vaste, millel võiks olla religioosne või maagiline tähendus koguni animatistlikus mõttes:

Sapan Kallpa, sapalla kallpa – *fuerza única* (‘üksainus jõud/vägi’).¹⁵

Sapa tähendabki „ainus“. Ka inkade keisri tiitel oli *Sapa Inca* (Ainus Inka). On aga siiski väga tõenäoline, et siin on religioosnes mõttes tegemist hili-sema kristlik-monoteistliku, st konkistajärgse roomakatoliikliku tõlgendusega, mille viimine tagasi inkade aega oleks ilmselt eksitav.

¹³ von Tschudi, *Die Kechua-Sprache*, 114.

¹⁴ *Ibid.*, 114–116.

¹⁵ http://mymemory.translated.net/t/Quechua/Spanish/kallpa_ranqhay, 27.05.2014.

5. TÖLGENDUSED GARCILASO KROONIKATEKSTIS

Inkade religioonist kirjutanud XVI ja XVII sajandi kroonikud kasutavad religioossete nähtuste kohta sõna *huaca/waka/guaca*. Näiteks Garcilaso kirjutab oma kaasmaalastest misjonäre kritiseerides: „Iseäranis palju vigu teevad nad [st hispaanlased – T.K.] sõna *huaca* tõlgendamisel. Tõlkes tähendab see ebajumalat, iidolit, kuid püha eseme tähenduses, mis oli pühendatud Päikesele. *Huaca*’ks nimetati ka templeid, matusepaiku, koduseid pühamuid. *Huaca*’ks nimetati ka kõiki teisi imelisi, kauneid või hirmsaid asju ja nähtusi, kõike, mis tekitas ebaharilikke tundeid või mõtteid. Hispaanlased arvasid aga, et kõik need asjad või nähtused on inkadel ka jumalateks. Tegelikult austati neid aga kui Päikesele pühendatud asju või nähtusi, mitte kui iseseisvaid jumalaid.“¹⁶ Garcilaso teatab muide ka, et hispaanlased, kes keelt hästi ei tunne, arvavad, et sõna *huaca* tuleneb verbist „nutma“, kuna riituste ajal kahetsetakse patte ja valatakse pisaraid.¹⁷

Garcilaso annab järelkult otse mõista, et *huaca* on pigem miski, mis jumalate juurde kuulub, olgu need siis pühad paigad, ajad, esemed, rajatised või nähtused, kuid mitte jumalad ise. See tundub tõenäoline, kuna ka polüteistlik jumalus (hisp *diva, divinidad*) on ketšua keeles hoopis *willka*¹⁸, kristliku jumala kohta (hisp *Dios*) aga kasutatakse ketšua keeles sõnu *Apu* (isand resp. Issand) ja *Yaya* (isa) – nt *Apu Yaya, Apu Jesucristo, Apu Espiritu Santo* (Issand Isa, Issand Jeesus Kristus, Issand Püha Vaim).¹⁹ Garcilaso kui konkistadoori ja kõrgest soost inka päritoluga daami järeltulija on muide tuntud inkade apoloogedina, kes püüdis põlisrahvast kaitstes näidata inkade päikesereligiooni otsekui ainujumalakultust, kõiki teisi loodusjumalusi aga pigem kui päikesejumala avaldumisvormi.

Siit saab loogiliselt arendada, et *huaca* oli kõige laiemas tähenduses inkade jumaluse atribuut ehk omadus. Keeleliselt toetab seda ülal käsitletud *huaca* mõiste lai tähendusväli. Seda kinnitab ka peruanist Busto, kes

¹⁶ Inca **Garcilaso** de la Vega, *Comentarios Reales de los Incas*, tomo I (Lima: Editorial Mercurio S.A., 1988 [1609]), libro II, cap. IV.

¹⁷ *Ibid.*, libro II, cap. V.

¹⁸ Muñoz Hermosa, *Quechua*, 206.

¹⁹ *Ibid.*, 205.

kroonikatekstidele toetudes *huaca*' de eri vorme põhjalikult kirjeldab.²⁰

Sõna *callpa/kallpa* ('jõud, vägi') on kroonikatekstides harva kasutusel ja selle tähendus on inkade religiooni kirjeldustes seotud pigem hinge või vaimuga. Näiteks Garcilaso kirjutab:

Amauta'd [st preestrid või õpetlased – T.K.] arvasid, et inimene koosneb kehast ja hingest ja et hing oli surematust vaimust, aga keha maast, kuna nägid, et keha laguneb maa sees. Keha nimetati *callpa-camasca* ehk hingeda/väega maa.... Hing teeb keha kasvavaks ja aistivaks.²¹

6. JÄRELDUSED

1. Kuna igasuguse üleloomuliku energia, sh maagilise väe puhul on tegemist üleloomuliku nähtuse juurde kuuluva omadusega ehk selle nähtuse atribuudiga, siis ei ole eksinud ei kroonikakirjutajad ega ka inkade religiooni uurijad, kui sellise energia kohta on kasutatud ja kasutatakse mõistet *huaca*.

2. Samas ei ole ilmselt eksitav ka mõiste *callpa* kasutamine, kui konteksti põhjal võib aru saada, et kõne all on juhtum, kus üleloomulik nähtus füüsiliselt või mentaalselt tegutseb. Samuti on mõiste *callpa* sobiv, kui tegemist on hinge, vaimu või mingi ligikaudu sarnase üleloomuliku nähtusega.

²⁰ José Antonio del **Busto** Duthurburu, *Perú incáico* (Lima: Librería Studium Editores, 1981), 307–310.

²¹ Garcilaso de la Vega, *Comentarios Reales de los Incas*, libro II, cap. VII.